

Jog

történeti szemle

2016
1. szám

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Balogh Jenő életútja (1864–1953)

Determinizmus és indeterminizmus
Balogh Jenő munkásságában

Kriminálpolitika akkor és ma
Dánia központi államszervezete
1536–1660 között

A dologházi törvény
Balogh Jenő és a büntető perjog

A véleménynyilvánítás szabadságát
korlátozó rendelkezések
a kora újkori magyar hadi regulákban

A fiatalkorúak és a büntetőnovella

Velence, a fékek és ellensúlyok
rendszerének úttörője. A Velencei
Köztársaság államberendezkedése
a XII. század közepétől a XIV. század
első feléig, hatalomelméleti
megközelítésben

A szokás ereje. Párhuzamok
a magyar (jog)történelemben

Bernolák Nándor

TANULMÁNYOK

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – Balogh Jenő életútja (1864–1953)	1
FILÓ Mihály – NEMES András – Determinizmus és indeterminizmus Balogh Jenő munkásságában	9
KEREZSI Klára – Kriminálpolitika akkor és ma	16
MEZEY Barna – A dologházi törvény	24
STIPTA István – Balogh Jenő és a büntető perjog	31
KÉPES György – Dánia központi államszervezete 1536–1660 között	40

MŰHELY

FEJES Erik – A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó rendelkezések a kora újkori magyar hadi regulákban	53
PALGUTA Virág – A fiataikorúak és a büntetőnovella	60

DISPUTA

BÁRÁNDY Gergely – Velence, a fékek és ellensúlyok rendszerének úttörője. A Velencei Köztársaság	64
államberendezkedése a XII. század közepétől a XIV. század első feléig, hatalomelméleti megközelítésben	76
SZÁDECZKY-KARDOSS Irma – A szokás ereje. Párhuzamok a magyar (jog)történelemben	79

KÖNYVEKRŐL

Ismertető Tőkés Rudolf A harmadik Magyar Köztársaság születése című könyvéről – SASVÁRI Róbert	
A Kúria története – elnökei életpályáján keresztül – KÉPESSY Imre	82

SZEMLE

A magyar jogtörténet korai évszázadainak szakértője – dr. Béli Gábor habilitációs előadásairól	
– KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina	84

HÍREK	85
-------------	----

E SZÁMUNK SZERZŐI	88
-------------------------	----

A címlapon: **Bernolák Nándor**

(Radvány, 1880. október 2. – Budapest, 1951. augusztus 8.)

Jogász, politikus, miniszter, egyetemi tanár. 1908-ban tanárrá nevezték ki a kassai jogakadémián, 1913-tól ítélőtáblai bíró Kassán. 1914-ben a debreceni egyetemen a büntetőjog tanára. Az első Bethlen-kormányban népjóléti és munkaügyi miniszter 1921. április 14. és 1922. június 16. között.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Dr. Losonczy Eszter

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

A magyar bünvádi eljárásjog megteremtésében Balogh Jenőnek meghatározó szerepe volt. Elismert kodifikátorként szerzői nagyságrendű közreműködést vállalt az 1896-os eljárási kódex és melléktörvényei előkészítésében. Őt tekinthetjük a bünvádi eljárás-tudomány egyik magyarországi létrehozójának, és neki köszönhető a büntető eljárásjog tantárgy hivatalos rangra emelése, majd főkollégiummá minősítése is. Balogh Jenő volt az első magyar perrendtartási tankönyv szerzője. Tudósi aktivitásának önálló területe a magyar processzualis dogmatika kimunkálása volt. Ez az úttörő – korabeli kifejezéssel réstörő – tevékenység a bünvádi eljárásjogi kommentárok általa írt fejezeteiben jutott kifejezésre. Az alábbiakban áttekintjük munkásságának a büntetőjogi processzualisztika tárgykörébe vágó legfontosabb eredményeit, majd vázoljuk e tevékenység tudományos fogadtatását. A tanulmány elkülöníti ugyan a tudósi életút – címhez kötődő – legfontosabb területeit, de nyilvánvaló, hogy a kiváló jogász életműve egységes egészet képez, és a büntető eljárásjog terén elért eredményei szervesen kapcsolódnak egyéb – tudósi, jogászai és közéleti – alkotótevékenységéhez.

I. Kodifikátori tevékenysége

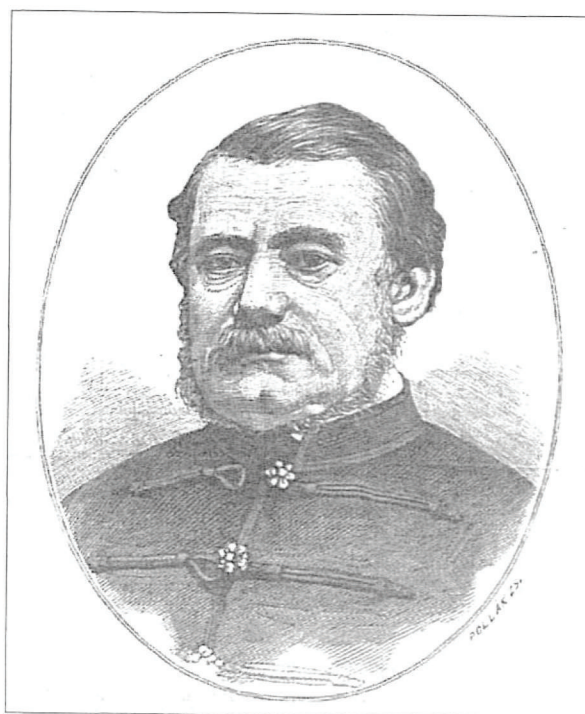
1. A késve indult magyar eljárásjogi kodifikáció folyamata Balogh Jenő egy általános figyelmet keltő tanulmány-sorozatával kapcsolódott be. A bünvádi eljárás javaslatának 1888-as képviselőházi tárgyalása idején egyetemi magántanárként hét részből álló cikksorozatban elemezte a kormány törvényjavaslatát. Üdvözölte a szabályozást, Fabiny Teofil miniszter előterjesztését korszakos törvényhozási kísérletnek tekintette. Utalt arra a képtelen helyzetre, miszerint Magyarország akkori államterületén az azonos igazságügyi kormányzat alá tartozó állampolgárokat három, egymástól eltérő elvekre épülő bünyügyi eljárási rend vonatkozott. A Királyhágón túl és Fiume területén az 1853. évi osztrák büntető perrendtartás volt hatályban, melyet létrehozatala országában már 15 éve hatályon kívül helyeztek. A határörvidéken – tehát a magyar államterület kis részén – törvény léptette életbe azt a kormányjavaslatot, amelyet a magyar országgyűlés nem tárgyalta, így uralkodói szentesítést sem kaphatott. Országunk nagyobb területén jogszokás alapján kellett volna érvényesülnie ugyanennek a törvénytervezetnek, melynek tartalmát a

Stipta István

Balogh Jenő és a büntető perjog¹

bíróági praxis – főleg az 1880-as évek elejétől – fontos részeiben módosította. Az előterjesztett javaslat tartalmi részeit elemezve Balogh helyeselte, hogy a törvényt kezdeményező miniszter nem fogadta el az esküdszéki rendszert, hiszen ekkor még neki is az volt az álláspontja, hogy a tény- és jogkérdést az ítékezésben nem lehet egymástól elválasztani. Szociális szempontból üdvözölte a közvédő és –pergazdaságossági indokból – helyeselte az ügyész-ségi megbízott célzott intézményesítését a büntetőperben.²

Balogh Jenő – a törvényszerkesztői előmenetele szempontjából alapvető fontosságú – cikksorozatában a modern büntetőeljárás alapelvek érvényesülését is elemezte. Gondolatmenetében a vádelv előnyeit hangsúlyozta a nyomozó jellegű eljárással szemben. Már ekkor megfogalmazódott az a véleménye, hogy nálunk a két modell előnyeit ötvöző vegyes rendszert kell kialakítani.³ A törvényjavaslathoz kapcsolódó következő rész tanulmánya a közvád kialakulásáról szólt, amelyben az ügyészi vádmonopólium szükségességét, egyben kikerülhetetlen korrektívumait részletezte. Álláspontja szerint az állami vádemelési monopóliumot az ügyészek szigorú felelősségének behozatalával és a sértetti magánvád lehetővé

Fabiny Teofil igazságügy-miniszter (1886–1889)

tételével lehetne észszerű határok között tartani.⁴ A tárgykört nemzetközi kitekintéssel vizsgálva a magánvád fejlődéséről és nemzetközi intézménytörténetéről is írt. Ebben a tanulmányban az egy évvel korábban megjelent rövidebb művének főbb (az eljáráshoz kapcsolódó) téziseit részletezte. Az 1887 februárjában közzétett munkájában már felfedezhetjük tudományos módszerének legfontosabb jellemzőit. Eszerint a sértett fél indítványára büntetendő cselekmények tanát „ügy történeti, mint dogmaticai alapon, a vonatkozó összes irodalom felhasználásával és különös tekintettel a hazai törvényhozás feladataira” vonta vizsgálat alá. Ugyanitt írta, hogy a „jelen dolgozat második része, melyhez a feldolgozandó anyag már

szintén össze van gyűjtve: a sértett fél jogkörét a büntető eljárásban fogja vizsgálat tárgyává tenni”.⁵ A Büntető Jog Tárában megjelent további tanulmányaiban a törvényja-

vaslatnak a vád képviselőire vonatkozó rendelkezéseit bírálta, végül a magánvád és a pótmagánvád helyesnek vélt szabályozási verzióit elemezte.⁶

2. Az egyetem elvégzése után Balogh Jenő ítélőtáblai segédfogalmazó, majd igazságügy-miniszteri titkár lett. Az Igazságügyi Minisztérium Törvény-előkészítő Osztályán 1891-ben kapott megbízást a hányatott sorsú Fabiny-féle bűnvádi perrendtartási javaslat átdolgozására. Szilágyi Dezső akkori miniszter 1892. januárban közölte vele a szabályozás fő elveit. Balogh 1892 novemberében elkészült elaborátumában ezek nyomán kaptak helyet az esküdszéki bíróságok előtti eljárásról, a magánjogi igényeknek a bűnvádi perben való érvényesítéséről, a nyomtatvány útján elkövetett bűncselekmények elbírálásáról, végül az ártatlanul sérelmet szenvedettek kártalanításáról szóló új szellemű rendelkezések.

A bűnvádi eljárásjogi tervezet megvitatására 1892 decemberében összehívott igazságügy-miniszteri értekezlet jegyzőkönyvét Vargha Ferenc királyi ügyésszel együtt neki kellett összeállítania.

A fontos tanácskozás eredményét érdemben feldolgozó kodifikálóbizottságnak is tagja volt. A testület munkálataiban rajta kívül Battlay Imre, Chorin Ferenc, Schedius Lajos, Vargha Ferenc és Wlassics Gyula vett részt. A bizottság az 1888. évi kormányjavaslatot és az 1892. évi tervezetet párhuzamosan tárgyalta, de a végleges szövegezésnél Szilágyi az utóbbi tervezetet vette alapul. Balogh Jenő kapott megbízást arra, hogy a bizottság határozata alapján a javaslatot megszüvegezze. Fogalmazványát először Schedius Lajos egészítette ki, majd a bizottság tagjai revideálták.⁷

A kinyomtatott új szöveget 1893 tavaszán több szakértőnek és az igazságügyi orvosi tanácsnak is eljuttatták. Az előbbieik közül Friedmann Bernát észrevételeit 1893. május–júliusban az igazságügyi miniszter elnöklei alatt Chorin Ferenc, Schedius Lajos, Wlassics Gyula és Balogh Jenő közreműködésével tartott üléseken tárgyalták. A véglegesített szöveghez Szilágyi Dezső előszentesítést kért az uralkodótól. Időközben elkészült a nagy terjedelmű indokolás is. Balogh Jenő feladata az általános indokolás I–VI. fejezeteinek átdolgozása és a törvényjavaslat I–VII. fejezeteinek, a XV. fejezet B) pontjának, továbbá a XXIV. és XXVII. fejezetek indokolásának szerkesztése, illetve átdolgozása volt. 1895 első napjaiban Szilágyi Dezső megkapta az államfői engedélyt a tervezet országgyűlés elé terjesztésére.

Balogh Jenő a következő igazságügy-miniszteri ciklusban is fontos norma-előkészítő feladatokat kapott. Meg-

határozó szerepe volt a mellékszabályok összeállítására alakított, Erdély Sándor új igazságügyi miniszter elnöklei alatt működő szakszabálybizottságban is. A tervezetet Plósz Sándor államtitkár, Battlay Imre, Chorin Ferenc és Balogh Jenő (aki ekkor már a bizottság egyik előadója volt) részvételével tartott értekezleten ismét részletező módon

tárgyalták, és főként szerkezeti és szövegezési észrevételeket tettek.⁸ A csekély számú érdemleges módosítás alapján a törzsszöveget és az indokolást Battlay Imre dolgozta át. A tervezetet az igazságügyi miniszter 1895. május 4-én terjesztette a képviselőház elé. A javaslat a képviselőház pléniumán azonban csak jóval később, 1896 szeptemberében került napirendre. Az önálló kiadványként nyomtatásban is megjelent büntetőeljárás-törvényjavaslatban egyébként nincs szerzőségi utalás, Balogh Jenő neve sem szerepel a terjedelmes előterjesztésben.⁹

Balogh Jenő visszaemlékezése szerint sem a törvényszöveg, sem a javaslat miniszteri indokolása nem tekinthető egyéni munkálatnak. A törvény szóhasználatában, főleg az eljárás szakaszait taglaló fejezetekben szakaszról szakaszra meg lehet állapítani a Cseme-

gi-féle tervezetek hatását. Elvi és tartalmi szempontból az 1896. évi XXXIII. tc. az 1888. évi kormányjavaslat fő irányait követte. A végleges törvényszöveg megállapításában legnagyobb szerepe a Fabiny Teofil vezetésével üléselő (1888. évi) hármass bizottságnak és a Szilágyi Dezső irányítása mellett működő 1893-as, öt tagból álló testület tagjainak volt.¹⁰ Balogh később kegyelettel említette azok nevét, akik ezt a nagy jelentőségű reformot „közvetlen munkájukkal vagy az alapvető eszmék kifejtésével” előmozdították, vagy keresztülvinni segítettek. Csak az elhunytakat említve Csemegi Károly, Szilágyi Dezső, Schedius Lajos, Teleszky István, Fayer László és Battlay Imre közreműködését méltatta, akik „a magyar büntetőigazságszolgáltatás átalakítása körül szerzett érdemeikért mindenkor meg lesznek örökítve a magyar törvényhozás történetében”.¹¹

3. A kortársak előtt azonban általánosan elismert volt Balogh Jenő kiemelkedő szerepe az első bűnvádi perrendtartás előkészítésében. Ezt a maradandó törvényalkotói érdemet hangsúlyozta Tóth Lőrincz is, aki őt a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának ajánlotta.¹² A két világháború közötti időszakban a törvénytörvényes kritika tárgya lett, de legfőbb inspirátorának érdemeit ekkor sem kérdőjelezték meg. Medvigy Gábor kezdettől fogva hatalmas jelentőséget tulajdonított Balogh Jenő munkásságának a magyar jogéletben. Nem ő tehetett róla, hogy a szabályozás sokat késétt, ezért „a bűnvá-

Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter (1889–1895)

di perrendtartásunk már születésekor koravén volt”.¹³ Az első magyar eljárási kódex elfogadásának félévszázados jubileumán megfogalmazódott: az sem róható fel a tervezet összeállítóinak, hogy a hatályos bünvádi perrend „éppen lényeges részeiben nemcsak a szavak, de szellem szerint sem az, mint amit ők szerkesztettek”. A bírói gyakorlat sem az „általunk bizonyos tartózkodással inaugurált szellemben” fejlődött. A kései utódok kritikai élel vetették fel az eljárási kódex idegen eredetét, adaptált jellegét. Eszerint „egy elmemű, különösen, ha nem egy gazdát dicsér, mint ilyen, lehet önmagában tetszetős, kiegyensúlyozott kerek egész, s ennek ellenére mégsem szolgálja kielégítő mértékben az élet igényeit. Olyan a bünvádi perrendtartásunk is...” A nyomozó és vádely „külföldi kettős ágához azonban még az ojtandó alanyfa sem maradt hazai, az osztrák abszolutizmus senyedő vackora az. Tudós, jeles alkotás, de a Deáké bölcs volt és magyar.”¹⁴

A törvény hatálybalépésének 10. évfordulóján maga Balogh Jenő értékelte a bünvádi eljárási kódexet. A törvényi változás legnagyobb eredményének a jogbiztonság megeremtését tartotta. „Ezen a földön, hol évszázadokon át nem volt hatályban kodifikált bünvádi perrendtartás, a bírói belátás korszakát és – valljuk meg – a rendőri hatóságoknak, az ügyészségnek és a büntető bíróságnak esetleges önkényét, vagy legalább teljhatalmát (ami alkotmányos szempontból és az egyéni szabadságra nézve annyi veszéllyel jár), a törvénynek kötelező és mindenkire egyforma jogszabályá váltotta fel.”¹⁵ Az évtizedes tapasztalat birtokában méltatta a szabályozás közjogi hatását is. Eszerint a bünvádi eljárás garanciális rendelkezései lehetetlenné tették és a „jövőben is lehetetlenné fogják tenni, hogy hazánkban a jogállami igazságügyi szervezet intézményei és eljárási szabályai helyett bármely kormány és az időknek bármiféle változása a rendőrállam eljárását kísérelje meg életbe léptetni”.¹⁶

Balogh Jenő megerősítette azt a törvény indokolásában is fellelhető megállapítást, miszerint a dualizmus kori igazságügyi szervezetünk és bünvádi perrendtartásunk nem önálló magyar jogalkotás, nem a nemzeti jogfejlődésünk terméke. Az esküdtbíróiságot (francia változatában) az angoloktól kölcsönöztük, az ügyészség és a büntetőbíróisági szervezet francia, illetőleg német utánzat. A büntetőeljárás szabályai lényeges részükben közösek azokkal a jogi normákkal, amelyek Nyugat-Európa fejlettebb államaiban érvényesültek. Véleménye szerint a magyar jogalkalmazók elfogadták ezeket az intézményeket, nem kifogásolták azok idegenszerűségét. Álláspontja szerint így lesz ez a későbbi törvényhozási reformoknál is. „Be kell

tehát várni, míg lassanként elnémulnak a heves támadások és a konzervatív jogásznemzedék is (gyorsan elröppent jónéhány év alatt) hozzászokik az új jogi tételekhez.” Az esküdtszéki rendszerrel kapcsolatos elvi aggályait idővel feladta. Úgy tapasztalta, hogy a kollektív ítélezést a gyakorlati jogalkalmazók is támogatják, és egyre kevesebben

vannak olyanok, akik a megszüntetését kívánják. A büntetőeljárás új szakaszolása is bevált, és – álláspontja szerint – a főtárgyalás törvényi szabályozása sem esett lényeges kifogás alá. A perorvoslatok rendszerét ugyan sokan bírálták, „de ez a fejezet világszerte a legtöbb panasza szolgáltat okot és erre nézve teszik a legtöbb törvényhozási kísérletet is”.¹⁷

Székely Ferenc igazságügy-miniszter
(1910–1913)

4. Székely Ferenc váratlan lemondása után 1913-ban Balogh Jenő igazságügyi miniszter lett. Munkatervében az igazságügyi reformoknak a „jogélet minden területén egyenletes és lehetőleg rövid időn belüli” végrehajtását ígérte. A tervbe vett újítások felölelték a magánjog, a büntetőjog, a büntetőeljárás, a polgári eljárásjog és a hiteljog területét.¹⁸ A büntető eljárásjog

terén a legsürgősebb feladatnak a semmisségi panasz és az esküdtbíróiság előtti eljárás revízióját tartotta. Általános tapasztalat volt, hogy a rendes jogorvoslatok közé felvett semmisségi panasz elbírálása során a Kúria az anyagi büntetőjog terén elvesztette érdemi befolyását, hiszen hatásköre a törvény szerint csupán a semmisségi panaszok el- vagy visszautasítására terjedt ki. A legfőbb bírói fórum korábban a „büntetőjog-tudomány alapvető eszméinek gyakorlati megvalósulását nagyban elősegítette, és a büntetőjog szabályainak dogmatikus értelmezése terén remekül egyöntetű gyakorlatot teremtett meg”. Balogh Jenő ígérve, hogy ezt a hatalmat visszaadja, megbízást adott a Kúria egyik tanácselnökének a bünvádi perrendtartás revízióját célzó javaslat előkészítésére.¹⁹ A miniszter az esküdtbíróiság előtti eljárást is módosítani kívánta, mert „a komoly közvélemény a botránkozató verdiktet hatása alatt előbb-utóbb elfordulhatna az esküdtbíróiságtól, amelynek fenntartása pedig úgy célszerűségi, mint alkotmányjogi szempontokból indokolt”.²⁰ Szerinte Magyarországon nem lehet az esküdtszék intézményéhez nyúlni, mert azok a büntetőjogi vezérelvek, melyeket „évtizedek óta garanciális jellegűeknek tekintünk, az esküdtszékben tisztábban valósíthatók meg és mert a ténykérdésben való föllebbezés kérdése másként, mint az esküdtszék fenntartásával meg nem oldható”. Hozzátette, hogy ellenkező esetben a költségvetési kiadások emelkedésével és a bírói létszám jelentős növelésével kellene számolni.²¹ A miniszteri állásáról 1917-ben önként lemondó Balogh Jenő

a két világháború közötti időszakban is fontos szereplője volt a hazai törvényhozásnak. A Református Konvent elnökeként 1927-től a felsőház tagja lett, ahol ellene szavazott az első és második zsidótörvénynek. E törvényhozói tevékenysége feltárásra és méltó elemzésre vár.

II. Az eljárásjogi kommentár szerzője és a processzuális dogmatika előfutára

1. A négykötetes bünvádperrendtartás-magyarázat első kötete 1898-ban jelent meg.²² Balogh Jenő ennek előszavában rögzítette, hogy hazai viszonyaink között a frissen törvénybe foglalt bünvádi eljárás alapos megértéséhez új szellemiségű kommentár szükséges. Ennek a műnek ugyanis magában kell foglalnia a perjog és az alkotmányjog tudománya által megállapított igazságokat, továbbá „az évezredes jogtörténeti evolutio lényegét, valamint az abból meríthető tanulságokat s a nemzeti jogfejlődésen felül az e tárgyban annyira fontos összehasonlító joganyagot is; szóval az egész történeti és dogmatikai alapot, melyen törvényünknek rendszere és egyes rendelkezési felépítve vannak”. Álláspontja szerint a külföldi kommentárok feladata csupán a törvény helyes értelmének, a különböző rendelkezések összefüggéseinek az egyes §-okhoz csatolt kifejtése és a törvénykezési gyakorlat terén felmerülő kétségek eloszlatása. Alappal említette, hogy a kommentáriródalom más országokban élesen különvált a joganyag tudományos feldolgozásától.

Nálunk azonban, hangsúlyozta, eltérőek és sokkal kedvezőtlenebbek a viszonyok. Hazánkban a bünvádi eljárásjog tudománya még nem vált önállóvá – e tudományterületen még hiányoztak a rendszeres elméleti művek. Utalt arra a különleges helyzetre is, miszerint a hazai bünvádi eljárásjogi jog történetét, elméleti kérdéseit és összehasonlító jogi hátterét nem tudományos művek elemezték, hanem a bünvádi perrendtartási törvény indokolása tartalmazta. A honi törvényt magyarázat tehát nem szorítkozhat csupán a rendelkezések szokásos értelmezésére, hanem ki kell terjednie a vonatkozó jogelvek, valamint az intézmények tudományos ismertetésére, az egyes kérdések jogtörténeti és elméleti megvilágítására, végül a jog-összehasonlításból következő tapasztalatok összegzésére is. Az első magyar bünvádi eljárásjogi kommentár szerzői úgy vélték: azzal tesznek hasznos szolgálatot, ha könyvükben a „gyakorlati szükséglet kielégítése mellett az elméletnek is kelendő teret nyitnak”.²³

2. Az 587 oldalas I. kommentárkötet az 1896. évi XXXI-II. tc. 1–82. §-ait és az életbe léptető törvény (1897. évi XXXVI. tc.) 15–19. §-ait értelmezte. Az általános bevezetés legnagyobb részét (23–208. p.) Balogh Jenő állította össze. Ebben széles dogmatikai alapon, a bel- és külföldi irodalom bemutatásával, összehasonlító jogtudományi módszerrel tárgyalta a bünvádi eljárás alapvető kérdéseit. Írt a jogtörténeti előzményekről, a bünvádi eljárási jog alapvető kérdéseiről, a hazai szakirodalomról, a magyar jogforrásokról és a tárgybéli törvény-előkészítő

munkálatokról. Ő jegyezte továbbá a bírói hatásköréről és illetékességről szóló fejezet friss szellemű bevezetését (283–314. p.), amelyben a bírói szervezet alkotmányjogi jelentőségét hangsúlyozva a bírói függetlenség garanciáit, a hazai büntetőbíróóságok, valamint a külföldi jogszolgáltatató szervek sajátosságait, továbbá a bírói hatáskör és illetékesség egymáshoz való viszonyát fejtette ki. Balogh állította össze ugyanezen fejezet 16–31. §-ainak a hatásköri kérdésekről szóló elméleti részeit (361–366. p.), valamint a magánvádlóról és magánfélről szóló IV. fejezet kommentárját (433–500. p.). A korabeli szakirodalmi értékelés szerint Balogh Jenő a „legskrupulózusabb tudósok közé tartozik, s hivatott kommentátor gyanánt mutatja be magát”.²⁴ Angyal Pál, a neves pályatárs köszönetet mondott Balogh Jenőnek „azon előrelátható jó szolgálatokért, melyeket munkája a magyar bünvádi eljárási jogi doctrínának és judikaturának egyaránt tenni fog”.²⁵

A mű második kötete a Bp. 83–191. §-aihoz, a nyomozás és a vizsgálat eljárási szakaszaihoz fűzött kommentárokat. Ezt teljes mértékben Vargha Ferenc írta.²⁶ A harmadik kötet a Bp. 192–377. §-ait elemezte.²⁷ A kötet függelékébe *A bizonyítási jog általános tanai a bünvádi eljárás szempontjából* (477–528. p.) címmel Balogh Jenő írt tanulmányt, amelyben elkülönítve listázta az angol, a francia és a német nyelvű szakirodalmat. A kötetben a hazai és külföldi irodalom felhasználásával szintén ő foglalta össze a bizonyítási jog történeti fejlődését (483–491. p.). A kommentár negyedik kötete a Bp. 378–592. §-airól, a perorvoslatok és a végrehajtás szabályairól szólt. E kötetben sem található Balogh-fejezet.²⁸

3. A kommentár második kiadása 1909 és 1910 között három kötetben jelent meg. Az első kötet a Bp. 1–191. §-ait kommentálta.²⁹ Az Előszóban a szerzők emlékeztettek arra, hogy az első kiadás óta „a bünvádi eljárás alapelveit és jogtörténeti fejlődését tartalmazó kitűnő tan- és kézikönyvek jelentek meg”, ezért a második kiadásból az elméleti és történeti részeket kihagyták. Az új kiadásban Balogh Jenő a bírói hatáskör általános fejezeteit (86–115. p.) dolgozta fel, míg a szerzőtársak az elmúlt kilenc év judikaturáját foglalták össze. A második kötet a Bp. 192–377. §-ait taglalta. Ennek összeállításában Balogh Jenő nem működött közre. Mivel ebben a kötetben nem volt elméleti rész, a kiadvány nagyobb terjedelemben tárgyalhatta a bírói gyakorlatot és az aktuális irodalmat.³⁰ A harmadik kötet a Bp. 378–592. §-ait, az esküdtszéki törvény és az életbe léptető normák magyarázatát tartalmazta.³¹ Ebbe a kötetbe sem írt Balogh, a törvényt szöveghez kötött magyarázó kommentárt Edvi Illés Károly és Vargha Ferenc állította össze. A magyarázat szövegéből eltűntek a tudományos hivatkozások.

A kötetek szakmai fogadtatása alapvetően pozitív volt. „Ennek a műnek első kiadása abban a kitüntetésben részesült, hogy a szakemberek annak idején várva-várták és megjelenését örömmel fogadták. A most megjelent második kiadás minden tekintetben méltó arra, hogy az elismerést tetézzé kapja, mert az elsőhöz képest oly kiváló mértékű fejlődést mutat, aminőt más, hasonló tárgyú kommentárnál nem igen tapasztalhatunk.”³² A kortársak

megértően fogadták a mű átdolgozását is, hiszen az életbe lépett büntetőeljárás törvény időközi gyakorlatát is figyelembe kellett venni. Néhányan azonban kifogásolták, hogy Balogh Jenő elméleti részeit kihagyták, és az első kiadás terjedelmes jogtörténeti és összehasonlító anyagát megrövidítették. „Mi is fölötté sajnáljuk Balogh Jenő kitűnő elméleti fejtegetéseinek kihagyását” – írta az *Ügyvédek Lapja* 1909-ben.³³

Lengyel Aurél kortárs szakíró más irányú, tanulságos kérdést vetett fel. Azt fejtegette, hogy a kommentár szerzőinek elismert tudományos tekintélye mellett félt, hogy egyes részletkérdésekben elfoglalt álláspontjuk „meg fogja bolygatni az oly megállapításokat is, melyekre a joggyakorlat a letelt évtized alatt jutott, s amely éppen az erélyes és hathatós igazságszolgáltatás híveinek nézőpontjából megnyugtató”.³⁴ Mindenesetre Balogh Jenő hozzájárulását magas színvonalúnak tartotta, hangsúlyozva, hogy a bírói szervezetről, hatásköréről, illetékességről, a magánvádlóról és a magánfélről írott fejezetei „alapos és kitűnő monográfiák, anélkül, hogy bennük az azokra a kérdésekre vonatkozó bírói gyakorlati anyag hiányos volna”. A kor jogalkalmazói is igényelték a gyakorlati célú jogmagyarázó kiadványok tudományos megalapozását. „Ami eszmét feldolgozott, tisztázott, annak nyoma meg van a műben, ha egyébként nem, akkor egyszerű ráutalásban, ami törvényt magyarázati keretben elegendő. E részben különösen kiemelendő Balogh Jenő minden valamire való forrásra kiterjedő figyelme és pontossága. Egyéb fejezeteknél sem ártott volna a jogirodalom értékesebb munkáira való sűrűbb hivatkozás.” A művet – hangzott egy értékelés – mindezek után különösen dicsérni és a gyakorlati jogászok figyelmébe ajánlani nem szükséges, „mert ahol oly kiváló tudományú ember, mint Balogh Jenő, oly elismert kommentátor, mint Edvi Illés Károly, oly méltán elsőrangú kriminalista, mint Vargha Ferenc összeáll avégből, hogy a szakközönségnek megfelelő munkát nyújtson, ott a szerzők neve elég garancia arra, hogy a munkát használó nem fog csalódni”.³⁵

III. A büntető eljárásjog tudományának megalapozása

1. A modern büntetőjogi per elméletének megalapozása, a perjogi elvek tudományos rendszerbe öntése – a büntető per jog francia, olasz és német művelőinek érdeméért – Európa-szerte a 19. század második felében következett be. Finkey Ferenc szerint hazai irodalmunkban Balogh Jenő 1901-ben megjelent *Magyar büntető eljárás jog* című műve volt az első és „maig egyedülálló” munka, amely a büntető per jog alapvető kérdéseit „igazi tudományossággal” fejtette ki, és a „magyar büntető perjogi tudományt megteremtette”.³⁶ Ez a mű sem előzmények nélküli, hiszen szerzőnk korábban több, tudományos igénnyel összeállított büntető eljárásjogi tanulmányt publikált.³⁷ Balogh Jenő maga is úgy látta, hogy munkája „az első kísérlet a büntető perrendtartásba (1896. évi XXXIII. tc.), valamint melléktörvényeibe (1897. évi XXXIII., 1897. évi XXXIV. tc.) foglalt magyar büntető eljárás jognak mind

jogtörténeti, mind összehasonlító jogi alapon, szélesebb keretben való, rendszeres és tudományos feldolgozására”.³⁸ Műve bevezetésében írta, hogy semmiféle büntető per jogot, tehát a hazait sem lehet mélyreható tudományossággal fejtegetni, ha a szerző figyelmen kívül hagyja az európai jogfejlődésre legnagyobb hatást gyakorolt per jogok, különösen az „olasz, angol, és francia eljárási jog történeti és összehasonlító alapon való tárgyalását, másrészt a per jog és az alkotmányjog irodalmában az újabb évtizedben végzett dogmatikai vizsgálódások eredményeit”.³⁹

Szerzőnk ezúttal is abból indult ki, hogy a korabeli igazságügyi szervezetünk és büntető per jogunk nem magyar jogalkotás, hanem a nyugat-európai államok bírósági szervezetének és büntető per jogának részben közvetlen, részben közvetett hatása alatt keletkezett. Szerinte az európai államok igazságügyi szervezetére és büntető eljárásjogára két szervezeti modell és tételes jogrendszer gyakorolta a legnagyobb hatást: egyrészt a 19. század elején kialakult és – a német államokban némileg módosított – francia igazságügyi szervezet, illetve per jog, másrészt az angol igazságügyi intézmény- és jogrendszer. „Minthogy azonban a most említett két jogrendszer is évezredekre visszanyúló fejlődés végső eredménye, azoknak lényegesebb intézményei és vezérelvei behatóbban csak a jogtörténeti vázlat előrebocsátásával és a részletekbe menő összehasonlító jogi alapon” tárgyalhatóak.⁴⁰

Ezzel magyarázta, hogy a büntető eljárási jog világi történetének elemzésére és az összehasonlító jogi alapra nagyobb súlyt kellett fektetnie annál, amit „a magyar jogi munkában önmagam is óhajtottam volna. Célul tűztem ki továbbá, hogy nemcsak azokat a kérdéseket vizsgálom bővebben, melyek a törvénykezést érdeklik, hanem a szigorúan tudományos kérdéseket is.” Azt is hangsúlyozta, hogy a büntető per jog mélyreható dogmatikai tárgyalása annak tudományos feldolgozásához mellőzhetetlen, és utalt arra, hogy a felületes szemlélő előtt csupán elméleti jellegűnek tűnő fejtegetéseknek is nagy gyakorlati jelentőségük van. „Kitűnik ez ennek a kötetnek anyagából, különösen a vezérelveknek és a bizonyítási jognak tárgyalásából is.”

A magyar tudományos eljárásjogi irodalom megalapozását a tárgya körében is csak attól remélte, hogy a „monografikus irodalmunk a jövőben sokkal gazdagabb lesz alapos munkákban”.⁴¹ Ebben a joghallgatókra számított, rájuk gondolva közölte a számításba vehető forrásmunkákat és a kiterjedt nemzetközi irodalmat. Az úttörő munka a büntető eljárásjog rokon és segédtudományait, alapvető irodalmát, továbbá a büntetőbíróságok, a királyi ügyészség, a védelem, valamint a rendőri hatóságok szervezetét elemezte. A mű végén a joghatóságról szóló tanokat és az eljárásban részt vevő felek perjogi hatáskörét tárgyalta.⁴²

Neves pályatársának 1902. évi értékelése szerint Balogh neve már majdnem két évtizede összeforrott a büntető eljárás művelésével. „Ő, akit büntető perrendtartásunk megalkotásában szerény háttérbevonulása mellett is oroszlánrész illet, optimus legis suae interpret. Ez azonban csak a Bp. rendelkezéseinek magyarázatára vonatkozik, Balogh jóval többet, sőt egészen mást nyújt, mint a codex értelmezését. Könyve ugyanis a büntető eljárás tudomá-

nyának egész rendszerét tárja fel s ha a német sablonoktól eltérve nem is keresztelte sem kézi, sem tankönyvnek, úgy tartalmát tekintve a »Systematisches Handbuch«-ok összes kitűnő tulajdonságait felöleli.⁴³

A kritikus közjogász, Polner Ödön viszont kifogásolta, hogy a tervezett két eljárásjogi kötet meghaladja a szokásos tankönyvek terjedelmét. A német tankönyvek közül August von Kries elismert tankönyvének általános része 96 oldalra, Emanuel Ullmann egyező tárgykörű összefoglalása csak 75 oldalra terjedt.⁴⁴ Balogh e munkáját ugyan nem kifejezetten tankönyvnek szánta, mégis – „tekintve, hogy könyvét kitűnő tulajdonságainál fogva bizonynyal a legszélesebb körben fogják e célra használni” – nem ártott volna, ha a szerző eltérő tipográfiai megjelenítéssel a tananyagként elsajátítandó részeket megjelölte volna. Balogh megfogadva Polner tanácsát, későbbi tankönyvét ilyen rendszerben, az ajánlott szövegformátumban és jelentősen rövidítve állította össze.

Az első hazai szakkönyvnek a bűnvádi eljárás recepciójára vonatkozó alaptézise kedvező fogadtatásra talált. Kritikusa szerint Balogh tudományos igazságszeretettel bizonyította be a külföldi jogok hatását, első királyaink alatt a frank capitulárikét és kánonokét, az Anjou-korszakban a normann, a 16. századtól kezdve a német közönséges eljárás befolyását. Helyesen mutatta ki, hogy a nyomozó eljárás intézményei hazánkban nem fejlődtek ki olyan mértékben, mint a művelt Nyugaton. Balogh könyve „biztos forrása lesz nemcsak a Bp. bírói gyakorlatának, hanem bűnvádi eljárási jogunk tudományos művelésének is”.⁴⁵

2. Balogh Jenőt születésének 50. évfordulójára kedves tanítványai és tisztelő munkatársai ünnepi kötetel tiszteletk meg.⁴⁶ E műben 18 tanulmány jelent meg a magyar büntetőjogi irodalom művelőinek tollából, közülük többen az eljárásjog korabeli tudományos kérdéseit, részben Balogh tudományos munkáit is érintették. Bernolák Nándor egyetemi magántanár *Ujabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben* című tanulmányában írta, hogy Balogh Jenőnek „a perjogi reform megalkotásában különösen előkelő szerep jutott”. Degré Miklós *A vád alá helyezési eljárásról* című munkájában az írta, hogy a Bp. életbeléptetése óta a büntető perjog irodalma feltűnően fellendült. „Míg előbb a büntető perjog egész magyar irodalma néhány munkából és értekezésből állt, 1896 óta a büntető perjog egész anyagát tárgyzó több kézikönyvön kívül, megjelent több önálló monográfia és számos kisebb-nagyobb értekezés.”⁴⁷

Finkey Ferenc tisztelő tanulmányában utalt az ünnepelt és a közötté folyó tudományos vitára is. Balogh Jenő ugyanis szembehelyezkedett a polgári perjogi jogviszonyelmélettel, mert álláspontja szerint a büntetőper nem két ügyfél között folyik, hanem azt az államhatalom – a jogrend fenntartására irányuló feladatánál fogva – indítja a terhelt ellen. Szerinte a büntetőperben nem lehet szó valódi értelemben vett ügyfelekről, még a magánvádló is az állam által átruházott vádképviselői jogot gyakorolja. Balogh azt vallotta, „hogy a polgári perről szóló tanok az eltérő jellegű büntető perre hasonlószerűség útján egyszerűen át nem vihetők”.⁴⁸ Finkey másképp látta, szerinte az

eljárási jognak vannak olyan közös alapelvei, amelyek mindkét területen érvényesíthetők.⁴⁹

A *Jogállam* recenziése szerint az ünnepelt nem csupán hazánk büntetőjogi irodalmának egyik vezére, hanem büntetőjogunk „legnagyobb élő kodifikátora” is. A szerzőtársak köszöntése eszerint nem a hatalom birtokosát, hanem a tudós munkatársat, a nagy tekintélyű, jóságos professzort és a nagy sikerű, fáradhatatlan törvényhozót illette.⁵⁰ Az engesztelhetetlen, de mindig korrekt elvi ellenfél, Vámbéry Rusztem viszont azért bírálta a kötetet, mert a jubilánst miniszteri tekintélye miatt ünnepelték. Azt azonban ő is hangsúlyozta, hogy a magyar jogélet Balogh Jenőnek a büntetőper tételes jogi megalapozásában sokat köszönhet.⁵¹ Balogh szaktudományi munkássága a két világháború közötti időszakban is pozitív visszhangot kapott. A *Századunk* 1931. évi tanulmányának írója szerint „tudósaink nem félve a népszerűtlenségtől, soha sem tapasztalt merészséggel látnak neki, hogy lerombolják a magyar história s különösen a magyar jog- és alkotmánytörténet köré vont – mint Balogh Jenő olyan találoán mondta – »nemzeti színűre mázolt tudományos kínai falat«”.⁵²

IV. A büntető perrendtartás tantárgyának kimunkálása

1. A budapesti egyetemen a büntetőjog rendes tanárai 1880-tól 1899-ig büntető perjogból nem tartottak külön főkéllégiumot, csak a második félév végén néhány órában vázolták annak főbb alapelveit. Fayer László érdeme, hogy 1874-től a „bűnvádi eljárás” tanítását vállalta, és mint magántanár, évtizedeken át speciális kollégiumot, majd főkéllégiumot hirdetett az alaki büntetőjogból is. Balogh Jenő egyetemi karrierje 1888-ban kezdődött, amikor a büntetőjog és a bűnvádi eljárás magántanaraként alkalmazták. Egyetemi próbaelőadásán a tanári karon kívül megjelent Vajkay Károly, a királyi tábla elnöke, több királyi táblai bírő, valamint a királyi tábla fogalmazói csaknem teljes számban. Jelen volt Székely Ferenc, Cserna Vincze és Wlassics Gyula főügyészi helyettesek; az ügyvédi kar részéről Környei Ede, Huszár Kálmán, Králik Lajos, Kern Tivadar, Nagy Dezső, Gruber Lajos, Gold Simon, Márkus Dezső. Az előadás *Ki tekinthető panaszra jogosított sértett félnek az indítvány folytán üldözendő bűncselekményeknél?*⁵³ címen a büntető eljárásjog fontos alapkérdését érintette.

2. Balogh Jenő volt az első tanár, aki a büntető perjog önálló diszciplináját kialakította. 1889-től több féléven át magántanárként tartott büntető perjogi előadásokat.⁵⁴ „A büntető törvénykezésnek gyakorlatilag oly fontos tan szakát a rendes tanárok szélesebb keretekben nem adták elő, egyrészt azért, mert két félévi kollégium alatt nem lehetett mind az anyagi, mind az alaki büntetőjog anyagát teljesen befejezni.”⁵⁵ Balogh nevéhez kötődik az 1911. évi 12.800. sz. kultuszminiszteri rendelet, amely elismerte a büntető perjogi tudomány önállóságát, s az ettől kezdve vált az ország összes jogi egyetemén és jogakadémiáján – kötelezően oktatott – főkéllégiummá és alapvizsgatárgy-

gyá.⁵⁶ Finkey Ferenc 1916-ban azt írta, hogy a hazai büntető perjogi irodalmunk elmaradottságának és a polgári perjoggal szembeni hátrányos pozíciójának egyik fontos oka a bünvádi perrendtartás kodifikációjának elhúzódása volt. A másik, hogy a büntetőperjog-tudomány az oktatási önállóságát csak 1911-ben nyerte el. Addig a büntető perjog csak az anyagi jog függeléke gyanánt, itt-ott speciálkollégiumként szerepelt a jogi főiskoláinkon. „A büntető perjogi tudomány önálló főcollégiummá s alapvizsga-tárggyá tétele szintén Balogh Jenő érdeme.”⁵⁷

V. Az első egyetemi büntető eljárásjogi tankönyv szerzője

1. Balogh Jenő a *Büntető perjog tankönyve* című, 1906-ban megjelent művének előszavában írta: „Tanári működésem közben évek óta tapasztaltam, hogy azoknak a hallgatóknak, akik előadásaim alapján óhajtanak colloquálni, vagy előttem vizsgáznak, szükségük volna könnyen érthető, lehetőleg tömör tankönyvre.”⁵⁸ Mivel egyetemi óráit alapvetően új tematika szerint állította össze, és mást adott elő, mint Fayer László, Finkey Ferenc vagy Lukács Adolf, ezért kötelességének is tartotta, hogy saját tankönyvet írjon. A könyv megírásának didaktikai célján túl az önrevízió igénye is vezette. A 190 oldalas tankönyv összeállítása alkalmat adott számára, hogy felülvizsgálja és több helyen módosítsa a *Magyar bünvádi eljárási jog* című munkájában kifejtett nézeteit. „Tudom, hogy tankönyvemnek az egyetemes jogtörténeti vázlatot tartalmazó része jóval szélesebb keretű, mintsem azt a magyar tételes jogi munkában magam is óhajtam. Ennek oka különleges hazai viszonyainkban rejlik.” Erről vallott álláspontja a korszak egyik legélesebb tudományos vitáját váltotta ki.

2. A vita lényegében a korabeli tételes jog és a jogtörténet kompetencia-határáról szólt. Az igazságügyi szervezet hazai történetét Timon Ákos a *Magyar alkotmány- és jogtörténet* című művében csak 1608-ig, a perjog történetét pedig csupán 1308-ig tárgyalta. A törvénykezés magyarországi történetének későbbi időszakairól a jogi hivatásra készülők az egyetemi oktatás keretében nem sze-

rezhettek alapozó ismereteket. Balogh Jenő felfogása szerint a 19. századig terjedő időszak tudományos kutatása is a jogtörténészekre vár, és „csak beható irattári kutatások alapján lesz a siker reményével megkísérelhető”. „A büntető perjog története Magyarországon kimerítőleg ezideig nincs megírva.”⁵⁹ Ezért tankönyvében a jogtörténet alapos áttekintésére kényszerült. A történeti rész bővítésének indoka összefüggött a jogtörténet korabeli szerepfelfogásával és oktatásának kérdéseivel is. Balogh helytelenítette, hogy ebből a tárgyból a hazain kívüli jogfejlődés tanítását minimálisra csökkentették. Nem tartotta helyesnek, hogy az egyetemi hallgatóság a külföldi perjogok történetének legfontosabb részeiből semmit sem hallhatott. Holott – vélte – a minden ágában nyugat-európai hatás alatt álló eljárási jogunk megértésének nélkülözhetetlen előfeltétele a befolyást gyakorló általános jogelvek és idegen intézmények történetének alapos ismerete.

A Timon Ákossal folytatott vitája a későbbi Eckhart-diskurzust idézi. Balogh álláspontja szerint az igazságügyi szervezetünket és büntető perjogunkat törvényhozáskunk 1871-től kezdve „mindig nyugat-európai mintára szabályozta”. Komoly bírálattal illette Timon jogtörténeti előadásait, mert ezekben „a nyugat-európai jogfejlődés kötelező tanítása és tanulása hazánkban éppen legutóbb szűkebb térre szorított”. Fenyeget az a veszély, hogy a hallgatók egy része a jogtörténeti előadásokból az esküdtbíró-ság vagy ügyészség keletkezéséről és fejlődéséről, a nyomozó eljárásról, a kötött bizonyítási rendszerről és sok más jelentőségteljes tárgyról semmit nem tanul,

„így nem értheti meg tételes igazságügyi szervezetünk és büntető perjogunk némely alapelveit, ha az egyetemes jogfejlődést nagy vonásokban fel nem tüntetném. Ebből az okból volt mellőzhető, hogy legalább vázlatosan kifejtem azon büntető perjogok fejlődését, melyek Európa szárazföldjén az igazságügyi szervezet alapintézményeire és a jelenleg hatályban lévő büntető perjogok vezérelveire tehát közvetve a jelenleg hatályban lévő magyar jogra is a legnagyobb befolyást gyakorolták.”⁶⁰

3. A bünvádi perrendtartás és a melléktörvények teljes szövegét nem vette fel a tankönyvbe. Szerinte a tankönyv nem a törvénytörvény ismertetésére, hanem az elméleti és tudományos kifejtésekre való. „A törvény szöve-

Timon Ákos
(Eger, 1850. augusztus 27. – Budapest, 1925. április 7.)
jogász, egyetemi tanár

gét a tanuló bármely törvény-kiadásban megtalálhatja.”⁶¹ A könyvben mellőzte a részletes irodalmi hivatkozásokat is, arra utalva, hogy ezeket korábbi művei tartalmazzák. Indokoltnak vélte viszont az alapvető tudományos művek citálását. A tankönyvben utalt saját munkáira is, azért, hogy beszámoljon újabb tanulmányairól, és azok a hallgatók, „akik a büntetőjogi szemináriumban igazságügyi szervezeti vagy büntető perjogi kérdéseket dolgoznak fel, a főbb kérdéseknél megtalálhassák azokat a legkiválóbb munkákat, melyeknek tanulmányozását különösen figyelmükbe ajánlom”. A tankönyv végén található fejezetben *A büntető perjog tanítása és irodalma hazánkban* címmel részletes szakirodalmi listát közölt.⁶²

A rövid terjedelmű tankönyv új szemléletet tükröző szerkezeti beosztásban készült. *Az alapvető tanok* című első nagy egység a tudományszak alapfogalmairól, a büntető-eljárás tárgyáról, a büntetőtörvénykezésben közreműködő hatóságokról szólt. Idetartozott a büntetőeljárás feladatát és szakaszait taglaló rész is. Az első tartalmi egység 26 oldalt tett ki. A második fő rész egy *Egyetemes jogtörténeti vázlat* volt, amelyben Balogh 54 oldalon kísérté nyomon az igazságügyi szervezet fejlődését, a védelmi és nyomozó eljárás általános történetét. Különös nyomatékkal tárgyalta az igazságügyi szervezet és a büntető perjog átalakulását a 19. század közepéig. A harmadik szerkezeti egység a büntető-törvénykezés 18. századtól a kiegyezésig terjedő magyarországi fejlődését 31 oldalon foglalta össze. Ebben a részben nagy hangsúlyt fektetett a magyarországi reformtörekvésekre. Részletesen írt az osztrák „abszolút kormány” alatti időszakról, és a fejezetet a Kúria jogfejlesztő tevékenységével zárta. A negyedik részben *Igazságügyi szervezetünk és büntető perjogunk kútfoi* címmel 28 oldalon értelmezte a magyar büntetőeljárás jogforrásait. Az ötödik rész 10 oldalon foglalta össze a büntető perjog hazai tanítását és jogirodalmának helyzetét. Az utolsó fejezet 34 oldalon a büntető perjog három fő rendszeréről, a vádelvű, a nyomozó rendszerű és a vegyes modellről szólt.

Egy korabeli szaktudományi értékelés szerint az addigi bűnvádi eljárásjogról szóló irodalmi művek gyakorlati célt szolgáltak. Idesorolható Finkey Ferenc perrendtartási kézikönyve, amely a tudós szerző szándéka szerint is a jogalkalmazást kívánta segíteni. „Balogh Jenő könyve más csapáson látszik haladni. Itt nagyobb súly nyugszik a bűnvádi eljárás és büntető perjog alapfogalmainak pontos elhatárolásán és azoknak a rokon és határfogalmaktól való

szabatos elkülönzésén. S distinctiói nem csupán szóhasználat vagy nyelvészeti kérdései, azoknak élessége és ereje nem csak stilbeli eleganciát jelent, de fontos érdembeli következtetésekkel is jár. Csak a törzsfogalmak teljes tisztázottsága mellett képzelhető megbízható törvénytárgy. Beható vizsgálódás tárgya a koronkint s helyenkint létező büntető igazságszolgáltatási szervezet, a szervek azonkori joghatásának köre s az eljárási cselekmények végzésének mikénti szabályozása.” Az elemző dicsérte, hogy Balogh részletesen tárgyalja a két eljárási rendszert, és helyeselte azt is, hogy a műbe a „gyakorlati eredményre törekvő modern perjogok a túlnyomóan accusatorius jellegű eljárásba az inquisitorius rendszer értékesíthető elemeit is felvették”.⁶³

Balogh Jenő büntető eljárásjogi tankönyvét – didaktikai újszerűsége mellett – korszerű szemlélete miatt is értékelnünk kell. A hazai jogfejlődést az egyetemes evolúció részének tekintette, a tételes jogot a célszerűség szempontjai szerint elemezte. Szakítva a dogmatikus büntetőjogi felfogással, az eljárásjogi intézmények korszerűsítésének szükségességét hangsúlyozta az egyetemi oktatási anyagában is. A létező szabályozás – hangsúlyozta – a bűnvádi eljárásjog területén sem tehető konzervatív imádat tárgyává.

*

Balogh Jenő jogtudományi munkássága, hivatásbeli teljesítménye folyamatos, a tudósi aktivitása szakadatlan volt. Könyvei, tanulmányai állandó korrekció alatt álltak, szerzőjük folyamatosan nyomon követte a szakirodalmat, és szükség esetén kiegészítette műveit, korrigálta nézeteit. Tudományos kritikai szemlélet jellemezte, az objektivitásra törekedett, vitatkozott a hatalom által támogatott Timonnal és a tisztelt Finkeyvel, Angyallal egyaránt. Kiterjedt műveltség és hatalmas szakmai tudás birtokában volt. Ezt a tudást és képességet kiválóan hasznosította a magyar büntetőeljárás kodifikációja és tudományának megalapozása során. Hallgatóira figyelő professzor volt, aki nem csupán tankönyvet írt, hanem jogászai ethoszt is közvetített. A jogtörténet tanítása terén képviselt, a történeti értékek megőrzésének fontosságát hangsúlyozó, a belső fejlődés abszolutizálását elutasító, a kitekintő elemzést szorgalmazó álláspontja ma is figyelemre és követésre méltó.

ISTVÁN SZIPTA

Jenő Balogh und das Strafprozessrecht

In der Erschöpfung des modernen ungarischen Strafprozessrechtes hatte Jenő Balogh eine bedeutende Rolle. Mit seiner Mitwirkung wurden der Prozesskodex von 1896 und seine Nebengesetze und wurde auch die ungarische strafprozessrechtliche Dogmatik begründet. Jenő Balogh wird als einen von den Gründern der ungarischen Strafprozessrechtswissenschaft betrachtet. Er trug bei, dass die Wissenschaft offiziell ein Lehrfach wurde. Er war auch

der Autor des ersten ungarischen Lehrbuches von der Prozessordnung. Der selbständige Bereich seiner Schöpfungstätigkeit ist die Erarbeitung der Prozessdogmatik. Der Aufsatz bietet einen Überblick von seinen wichtigsten Ergebnissen seiner Tätigkeit im Bereich des Strafprozessrechtes dar und stellt die damalige und spätere wissenschaftliche Bewertung seiner Betätigung dar.

Jegyzetek

- ¹ A 2015. november 19-én az Eötvös Loránd Tudományegyetemen *Válság és reformok a büntetőjogban – Balogh Jenő és a magyar büntetőjog megújítása a 19–20. század fordulóján* címmel megrendezett tudományos emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.
- ² Balogh Jenő egyetemi magántanár: *Közlemények a magyar bünvádi eljárás legújabb törvényjavaslatáról*. Büntető Jog Tára. XVII. kötet. (A továbbiakban: Balogh BJT.) (1888. december 27., 13. sz., 193–198. p.)
- ³ Balogh BJT. (1889. január 3., 14. sz., 214–216. p.)
- ⁴ Balogh BJT. (1889. január 24., 17. sz., 264. p.)
- ⁵ Balogh Jenő: *A sértett fél jogköre a büntetőjogban. I. A sértett fél indítványára büntetendő cselekmények tana*. (Budapest, Pallas, 1887, 139–180. p. és 541–546. p.); uo. Előszó. (IV. p.); Balogh BJT. (1889. január 31., 18. sz., 273–279. p.)
- ⁶ Balogh BJT. (1889. február 21., 21. sz., 321–326. p.); Balogh BJT. (1889. február 28., 22. sz., 337–344. p., magánvádról, pótmagánvádról szól); Balogh BJT. (1889. március 7., 23. sz., 353–359. p.) Vö. Balogh Jenő: *A büntető per jog tankönyve*. Első füzet. (Budapest, Grill, 1906 [a továbbiakban: Balogh: Perjogi tankönyv], 150–151. p.)
- ⁷ Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*. II. kötet. (Budapest, Pallas, 1899 [a továbbiakban: MJL], 479–481. p.)
- ⁸ Balogh Jenő: *Magyar bünvádi eljárási jog I. rész. Általános tanok*. (Budapest, Grill, 1901 [a továbbiakban: Balogh: Bünvádi eljárási jog], 419–421. p.)
- ⁹ *Törvényjavaslat a Bünvádi perrendtartásról*. Az 1892/97-iki Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztette Erdély Sándor igazságügyi m. kir. miniszter. (Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1895, 33. p.)
- ¹⁰ MJL, 481. p.
- ¹¹ Balogh Jenő: *A bünvádi perrendtartás első tíz éve*. (Jogtudományi Közlöny, 1909, 44. évf., 52. sz. [a továbbiakban: Balogh: Bp. tíz éve], 449. p.)
- ¹² *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*. (1889, 23. évf., 3. sz., 91. p.)
- ¹³ Medvigy Gábor: *A bünvádi perrendtartás jubileumára*. (Jogállam, 1936, 35. évf., 5. sz. [a továbbiakban: Medvigy], 161. p.)
- ¹⁴ Medvigy, 164. p.
- ¹⁵ Balogh: Bp. tíz éve. 448. p.
- ¹⁶ Balogh: Bp. tíz éve. 448. p.
- ¹⁷ Balogh: Bp. tíz éve. 449. p.
- ¹⁸ *Az igazságügyminiszter munkaterve. 1. r.* (Ügyvédek Lapja, 1913. szeptember 6., 30. évf., 36. sz., 1. p.)
- ¹⁹ *Dr. Balogh Jenő igazságügyminiszter*. (Jogállam, 1913, 12. évf., 2. sz., 174. p.)
- ²⁰ *Az igazságügyminiszter munkaterve. 2. r.* (Ügyvédek Lapja, 1913. szeptember 13., 30. évf., 37. sz., 2. p.)
- ²¹ Budapesti Hírlap. (1913. október 22., 5. p.)
- ²² *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. I. kötet. Írták: Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc. (Budapest, Grill, 1898, 587 p. [a továbbiakban: Kommentár 1898].)
- ²³ Kommentár 1898, IV. p.
- ²⁴ *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. (Budapesti Hírlap, 1898, 18. évf., 148. sz., 10. p.)
- ²⁵ Angyal Pál: *Magyar bünvádi eljárási jog*. Írta dr. Balogh Jenő, egyetemi tanár. Első rész. Általános tanok. 444 I. (Megjelent Budapesten, Grill Károlynál, 1901. Jogtudományi Közlöny, 1901. 48. sz. [a továbbiakban: Angyal 1901], 361. p.)
- ²⁶ *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. Írták: Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc. II. kötet. (Budapest, Grill 1897, 263 p.)
- ²⁷ *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. Írták: Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc. III. kötet. (Budapest, Grill, 1899, 539 p.)
- ²⁸ *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. Írták: Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc. IV. kötet. (Budapest, Grill, 1900, 406 p.) Vö. Sánta Elemér: *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. Írták dr. Balogh Jenő, dr. Edvi Illés Károly és Vargha Ferenc. 4. kötet. (Budapest, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1900, I–VIII. és 406. p. [Könyvismertetés.] Jogtudományi Közlöny, 1900, 35. évf., 11. sz., 82–83. p.)
- ²⁹ Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc: *A bünvádi perrendtartás magyarázata: kiegészítve az esküdtbírárságról s a bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényekkel*. Második, teljesen átdolgozott kiadás. I. kötet. (Budapest, Grill, 1910, 741 p.)
- ³⁰ Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc: *A bünvádi perrendtartás magyarázata: kiegészítve az esküdtbírárságról s a bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényekkel*. Második, teljesen átdolgozott kiadás. II. kötet. (Budapest, Grill, 1909, 600 p.)
- ³¹ Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc: *A bünvádi perrendtartás magyarázata: kiegészítve az esküdtbírárságról s a bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényekkel*. Második, teljesen átdolgozott kiadás. III. kötet. (Budapest, Grill, 1910, 600 p.)
- ³² M.: *A bünvádi perrendtartás magyarázata*. (Ügyvédek Lapja, 1909, 26. évf., 47. sz. [a továbbiakban: Ügyvédek Lapja], 5. p.)
- ³³ Ügyvédek Lapja, 6. p.
- ³⁴ Lengyel Aurél: *A bünvádi perrendtartás magyarázata, kiegészítve az esküdtbírárságokról és a bünvádi perrendtartásról szóló törvényekkel*. (Jogállam, 1910, 9. évf., 3. sz., 229. p.)
- ³⁵ Ügyvédek Lapja, 5. p.
- ³⁶ Balogh: *Bünvádi eljárási jog*; Finkey Ferenc: *A felek fogalma és köre a büntetőjogi per mai elméletében*. In: Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére. (Büntügyi Szemle, Pécs, 1916, 110. p.)
- ³⁷ *Adalékok a magyar bünvádi eljárás fejlődéséhez*. (Jogtudományi Közlöny, 1886, 21. évf., 16., 20., 33., 37. sz., 1887, 22. évf., 15. sz.); *Beccaria*. (Jogtudományi Közlöny, 1886, 21. évf., 41. sz., 341–342. p.); *Eljárási reformok*. (Jogtudományi Közlöny, 1886, 21. évf., 44. sz. Vö. Losonczi Eszter: *Balogh Jenő szakirodalmi munkássága*. Állam- és Jogtudományi Bibliográfiák 16, ELTE, 2015, 11–15. p.)
- ³⁸ Balogh: *Bünvádi eljárási jog*, III. p. (Érdekes, hogy 1901-ben Gróf Széchenyi István hatása bünvádi perjogunk átalakulására címmel tartotta székfoglaló értekezését. Akadémiai Értesítő, 13. kötet, 1902. évf., 3. sz.; Jogtudományi Közlöny, 1901. 50. sz., 379. p.)
- ³⁹ Balogh: Bünvádi eljárási jog, III. p.
- ⁴⁰ Balogh: Bünvádi eljárási jog, IV. p.
- ⁴¹ Balogh: Bünvádi eljárási jog, IV. p.
- ⁴² Balogh: Bünvádi eljárási jog, IV. p.
- ⁴³ P.: *Magyar bünvádi eljárási jog*. Írta Balogh Jenő dr., egyetemi tanár. I. rész. 1–444. p. (Jogállam, 1902, I. évf., 1. füzet. [A továbbiakban: Recenzió 1902], 317. p.)
- ⁴⁴ August von Kries: *Grundriß zur Vorlesung über deutsches Strafrecht*. Freiburg (1890); Emanuel Ullmann: *Lehrbuch des deutschen Strafprozessrechts*. (München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1893.)
- ⁴⁵ Recenzió 1902, 319–320. p.; Angyal 1901, 359. p.
- ⁴⁶ *Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére*. (Budapest, Büntügyi Szemle kiadása, Pécs, Wessely és Horváth Könyvnyomdája, 1916 [a továbbiakban: Büntetőjogi dolgozatok 1916], 328 p.)
- ⁴⁷ Büntetőjogi dolgozatok 1916, 74. p.
- ⁴⁸ Balogh: *Bünvádi eljárási jog*, 13–15. p. és Balogh: *Perjogi tankönyv*, 7–9. p.
- ⁴⁹ Finkey Ferenc: *A felek fogalma és köre a büntetőjogi per mai elméletében*. (A továbbiakban: Finkey 1916.) In: *Büntetőjogi dolgozatok 1916*. (120–121. p.)
- ⁵⁰ Vágó János: *Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére*. (Jogállam, 1914, 13. évf., 7–8. sz., 610. p.)
- ⁵¹ Jogtudományi Közlöny, 1914. 30. sz., 324. p.; Antal Tamás: *Az angliai esküdtzéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején*. (Jogtudományi Közlöny, 2015, 70. évf., 2. sz., 79–89. p.)

- ⁵² Hatvany Lajos: *A magyar történelem kisajátítása*. (Századunk, 1931, 351. p.)
- ⁵³ Jogtudományi Közlöny. 1888, 20. sz., 171. p.; Budapesti Hírlap. 1900, 20. évf., 48. sz., 9. p.
- ⁵⁴ Kutrucz Katalin (szerk.): *Balogh Jenő emlékkötet. Válogatás Balogh Jenő műveiből*. MTA Kriminológiai Közlemények 21. (Budapest, MTA Kriminológiai Társaság, 1988 [a továbbiakban: Kutrucz], 3. p.)
- ⁵⁵ Balogh: *Perjogi tankönyv*, 143. p.; Balogh Jenő: *Fayer László emlékműve előtt*. (Jogtudományi Közlöny, 1909, 44. évf., 21. sz., 181. p.)
- ⁵⁶ Kutrucz, 6. p.
- ⁵⁷ Finkey 1916. In: *Büntetőjogi dolgozatok 1916*. (110. p.) Erről a kérdésről lásd még Finkey Ferenc: *A büntető eljárás a jogakadémiák tanrendjében*. (Jogtudományi Közlöny, 1897, 113. p.); *A büntető per jog önállósulása a jogi tanulmányi rendben*. (Jogtudományi Közlöny, 1913, 61. p.)

- ⁵⁸ Balogh: *Perjogi tankönyv III*.
- ⁵⁹ Balogh: *Perjogi tankönyv*, 82. p.
- ⁶⁰ Balogh: *Perjogi tankönyv*, III–IV. p. Vö. Stipta István: *A magyar jog-történet-tudomány kétszáz éve*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57. Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér. (Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2015, 123. p.)
- ⁶¹ Balogh: *Perjogi tankönyv III*.
- ⁶² Balogh: *Perjogi tankönyv*, 141–153. p. Vö. Balogh Jenő: *A jogtörténet tanítása hazánkban*. (Budapesti Szemle a Magyar Tud. Akadémia megbízásából. 124. kötet. 1905. február, 338. sz., 164. p.)
- ⁶³ Lásd *A büntető per jog tankönyve*. Írta: dr. Balogh Jenő egyetemi tanár, a M. Tudományos Akadémia I. tagja. Első füzet. (Budapest, 1906. Jogállam, 1906, 5. évf., 8. sz., 626. p.)

Képes György

Dánia központi államszervezete 1536–1660 között

Az 1534–36. évi polgárháború (II. Keresztély sikertelen visszatérési kísérlete, a Knud J. V. Jespersen dán történész által a lutheri tanok szenvedélyes hívének nevezett¹ III. Keresztély trónra kerülése) után jelentős változások történtek Dániában. Az újkor a katolikus egyház megsemmisülésével (evangélikus fejedelmi egyházzal való felváltásával), Norvégia alkotmányos önállóságának felszámolásával, valamint egy teljesen új, a király és az országtanács együttműködésén alapuló, erős központi kormányzatot jelentő államrendszer létrejöttével köszöntött be Dániában.²

Az 1536. évi események

III. Keresztély (1534–1559) az arisztokratikus országtanács (*rigsråd*) egyházi tagjait, a katolikus püspököket vádolta a két évig tartó véres polgárháború előidézésével, ugyanis a tanácsurak 1533-ban (a korábbi szokásjogot megsértve) vallási megfontolások miatt nem voltak hajlandók öt apja, I. Frigyes (1523–1533) halála után királlyá választani. Miután 1536. augusztus elején győztesként vonult be Koppenhágába, elrendelte mind a hét dániai püspök letartóztatását, október végére pedig (a szokásos nemesi tanácskozások, *herredagok* helyett) svéd mintára általános rendi gyűlést (*rigsdag*) hívott össze a fővárosba.³

A dán jogtörténet-tudomány értékelése szerint az országgyűlés célja a hasonló politikai válsághelyzetek megelőzése, egy „állandó rezsím” megalkotása, az 1534–36. évi polgárháborúhoz hasonló jövőbeli állapotok megelőzése volt.⁴ A diétán több mint 1200-an gyűltek össze, a nemeseken kívül a városi polgárság és a parasztok követői is – az egyháziak azonban nem jelenhettek meg.⁵ A *rigs-*

dag két fontos dokumentumot hagyott jóvá: egyrészt III. Keresztély hitlevelét (*håndfæstning*), másrészt az 1536. október 30-ai *recess*t, amely az új egyházpolitika alapelveit rögzítette.

Ahogy Paul D. Lockhart fogalmaz: a hitlevél a király és a világi arisztokrácia, a *recess* pedig a király és valamilyen alattvalója közötti egyezséget tükrözte.⁶ A *håndfæstning* megszövegezése kapcsán az uralkodó előzékenynek bizonyult, hiszen – győzelmi pozícióját kihasználva – megtehetette volna, hogy erőteljesen korlátozza a tanács jogait, de ez nem történt meg. Ugyanakkor, bár a dán monarchia 1536-ban sem vált örökletessé, az *interregnum* rossz emléke miatt elfogadtatta a tanácsurakkal a *vivente rege* királyválasztást (a tanács a mindössze két éves Frigyes herceget meg is választotta a király utódjává),⁷ és megszüntette a *rigsråd* királyi várak felett 1483 óta élvezett rendelkezési jogát (*slotslovsmyndighed*), előírva, hogy a király halála pillanatában minden vár az előzőleg már megválasztott utódra száll. Emellett a hitlevél végéről „lemaradt” az ellenállási záradék.⁸

A rendekkel (köztük a parasztok küldötteivel) elfogadott másik dokumentum, a *recess* a királyi reformáció bevezetéséről rendelkezett. A határozatban III. Keresztély a püspököket tette felelőssé azért, hogy – azzal, hogy I. Frigyes halála után nem választottak azonnal királyt – polgárháborúba taszították az országot, és büntetésül megfosztotta őket hivataluktól. Ezzel egyidejűleg elkobozta az egyházi birtokokat is, amit egyrészt – némi képmutatással – azzal indokolt, hogy így az új evangélikus egyház nélkül tudja majd terjeszteni Isten igéjét, hogy földi ügyekkel kellene bajlódnia; másrészt azzal támasztott alá, hogy az egyházi vagyon államosításának köszönhetően kerülhető el a magas államadósság miatt amúgy szükséges rendkívüli adókievítés.⁹

Az egyházi birtokok elkobzására vonatkozó rendelkezést a gyűlést követően haladéktalanul végre is hajtották. Míg korábban a királyi birtokok az ország összes földbirtokának mindössze hatodrészét tették ki, a *recess* végrehajtásával ez az arány kétharmadra (azaz – Svédországhoz hasonlóan – a hatszorosára) növekedett.¹⁰ Knud J. V. Jespersen az új dán államegyház létrejöttét VIII. Henrik vallásreformjához (*Act of Supremacy*, 1534) hasonlítja, és